

KIRJEIDEN KIRJOITTAMISEN SOSIAALISIA KÄYTÄNTEITÄ

David Barton & Nigel Hall (toim.) *Letter writing as a social practice*. Studies in Written Language and Literacy 9. Amsterdam: John Benjamins 2000. 262 s. ISBN 90-272-1803-X.

Lingvivistisessä tekstintutkimuksessa, etenkin kriittisessä tekstintutkimuksessa, sivutaan myös tekstien yhteiskunnallista ulottuvuutta. Niinpä esitykset eri tekstilajien sosiaalisesta merkityksestä ovat tekstintutkijalle mielenkiintoista luettavaa, semminkin jos kirjoittajat perustavat sanomansa konkreettisiin havaintoihin. DAVID BARTONIN ja NIGEL HALLIN toimittama tuore artikkelikokoelma *Letter writing as a social practice* täyttää nämä ehdot erinomaisesti.

Kirja koostuu tapaustutkimuksista, joissa käsitellään kirjeiden kirjoittamisen sosiaalisia käytäntöjä. Toimittajien kirjoittamassa johdannossa kirjan aihepiiri rajataan yksityiskirjeisiin. Kirja koostuu kolmesta toista luvusta, jotka johdantoa lukuun ottamatta ovat itsenäisiä artikkeleita. Johdanto kokoa ja suhteuttaa yksittäisten tutkimusten tarjoamaa tietoa sekä peilaa kirjeitä

muuhun arkipäivän tekstimaailmaan. Taus-taa muille kirjoituksille luo myös johdan-toa seuraava artikkeli, jossa CHARLES BAZERMAN osoittaa kirjeiden tärkeän aseman monen tekstilajin historiallisessa kehityk-sessä. Sen jälkeen teoksessa on viisi artik-kelia, jotka käsittelevät eri kannoilta kirjei-den kirjoittamista 1700- tai 1800-luvulla. Näiden jälkeen seuraa artikkeli nykylapsis-ta kirjeiden kirjoittajina, kaksi artikkelia vankien kirjeistä ja artikkelit Nepalín ja Etelä-Afrikan kirjeenkirjoituksesta. Viimei-nen artikkeli tähyää jo kirjeiden kirjoittami-sen sähköiseen tulevaisuuteen ja muodos-taa siten symmetrisen vastaparin Bazermanin artikkelille, jossa katsotaan kauas men-neisyyteen.

Tiukasti ottaen yksikään artikkeli ei käsittele nykyisen valkoisen miehen tai naisen (muiden kuin sähköisten) kirjeiden kirjoittamista. Kokoelma osoittaaakin kirjei-

▷

den olevan ajallisesti, paikallisesti ja kulttuurisesti paljon moninaisempi kategoria kuin ensi näkemältä uskoisikaan. Kriittinen tekstintutkimushan on paljolti keskittynyt oman kulttuurimme ja aikamme teksteihin toisin kuin vaikkapa filologinen tekstintutkimus. Painopisteensä vuoksi kirja ei niinkään tarjoa uusia näkökulmia arkikokemuksen perusteella tuttuihin asioihin kuin kiinnostavia kuvauksia menneiden aikojen tai vieraiden kulttuurien käytännöistä.

Kokoelman kirjoittajista moni on kasvatustieteilijä, ja useissa artikkeleissa tarkastellaankin kirjeiden kirjoittamisen ope- tusta tutkimalla eri aikojen kirjeenkirjoitusoppaita ja opetuskäytäntöjä. Antropologisesti suuntautuneet tutkijat taas tarkastelevat kirjeiden kirjoittajia ja heidän suhteitaan, yhdessä artikkelissa myös kirjeiden kirjoittamiseen liittyviä esineitä. Kaikissa artikkeleissa kirjeiden kirjoittaminen nähdään osana sosiaalisia käytänteitä ja yhteydessä ympäröivään yhteiskuntaan. Sen sijaan vain muutamassa artikkelissa edes sivutaan kirjeitä lingvistisesti teksteinä tai kielenä, vaikka kirjaan sisältyvästä kirjoittajien esittelystä käy ilmi, että viidestätoista kirjoittajasta seitsemän on kielitieteilijöitä tai kielenopettajia. Ainakin seuraavia päälinjoja tai näkökulmia olin kirjasta erot- tavinani: kirje sosiaalisen identiteetin rakentajana, kirje kulttuurin tuotteena ja muuttajana, kirje muun kanssakäymisen korvikkeena ja kirje esineenä. Seuraavassa esittelen artikkeleja yksityiskohtaisemmin.

KIRJE ALKUGENRENA

Artikkeleista ehkä yleisesti kiinnostavin on Charles Bazermanin artikkeli kirjeistä eri tekstilajien perustana, onhan kirje Bazermanin mukaan hyvin monen nykyisen tekstilajin alkugenre. Bazerman on koonnut tietonsa omien tekstilajitutkimustensa lisäksi

useista kirjallisuuslähteistä. Hän juontaa kirjeisiin niin lain, hallinnon kuin politiikan monien tekstilajien juuret, samoin sanomalehtien ja eräiden tieteen, taiteen ja talouden tekstilajien.

Kirje lienee tekstilajeista toiseksi vanhin omaisuusluetteloiden jälkeen. Ensimmäiset kirjeet ovat Bazermanin mukaan olleet hallitsijoiden käskykirjeitä. Ennen kirjeiden aikaa hallitsijaa edusti lähetti, joka suullisesti välitti hallitsijan viestin. Myöhemmin lähetti suusanallisen viestin ilmoitettuaan luovutti myös kirjeen tai luki sen ääneen, ja lopulta pelkkä kirje riitti edustamaan lähettäjäänsä. Kirjeelle ominaista onkin Bazermanin mukaan se, että se projisoi lähettäjäänsä paikalle tämän olematta fyysisesti läsnä. Niinpä kirje sopii moninai- siin tarkoituksiin. Jo antiikin aikana yksityinen kirjeenvaihto oli runsasta, mutta lisäksi kirjoitettiin muun muassa liikekirjeitä, suositus- ja anomuskirjeitä, hupailukirjeitä sekä kirjeitä jumalille ja jopa kuolleille. Bazerman muistuttaa, että myös useimmat Uuden testamentin tekstit ovat kirjeitä, joissa pääaiheiden lisäksi puhutellaan ja tervehditään vastaanottajaa ja kerrotaan ja kysellään kuulumisia. Myöhemmin paimenkirjeistä tuli kirkollisen hallinnon väline, ja niissä käsiteltiin (ja käsitellään edelleen) esimerkiksi kurinpitosäännöksiä, piispainkokousten päätöksiä sekä monenmoisia ajankohtaisia aiheita. Näistä kirjeistä oli vain lyhyt matka moniin hallinnon ja politiikan tekstilajeihin.

Talouden piirissä jopa setelit ovat Bazermanin mukaan kehittyneet kirjeistä, joiden allekirjoittajat 1100-luvun Italiassa kehottivat vastaanottajaa maksamaan kirjeen haltijalle tietyn summan. Niinkin uudenaikaisen tekstilajin kuin patentointitodistuksen edeltäjä on kirjeen muotoinen valtakirja. Yhtiön vuosikertomus puolestaan on kehittynyt johdon kirjeestä osakkeenomistajille; kirjeestä muistuttaa yhä

vuosikertomusten alussa oleva toimitusjohtajan allekirjoittama katsaus vuoden toimintaan. Myös sanomalehtiutusten alkua voi etsiä eräiden suullisten genrejen lisäksi uutiskirjeistä, jollaisia lähettivät ammattimaiset kirjeenvaihtajat Englannissa säätyläisille jo 1400-luvun jälkipuoliskolla. Varhaiset sanomalehdet viittasivat saamiinsa kirjeisiin uutislähteenään; yhä edelleen puhutaan tiedotusvälineitten ulkomaankirjeenvaihtajista. Kaunokirjallisuudessa taas kirjeromaani lienee vanhin romaanin muoto.

Myös tieteellisen artikkelin juuret Bazerman juontaa kirjeistä: aikakauskirja *Philosophical Transactions of the Royal Society* sai alkunsa, kun Royal Societyn sihteeri Henry Oldenburg välitti luonnonfilosofien kirjeenvaihtoa ja alkoi sitten myös julkaista näitä kirjeitä. Esimerkiksi Newtonin kuuluisa artikkeli *A new theory of light and colours* ilmestyi vuonna 1672 kirjeenä, joka ennen julkaisemistaan oli luettu Royal Societyn kokouksessa. Kirje herätti kiivaan kirjeenvaihdon, joka suureksi osaksi julkaistiin *Philosophical Transactions* -aikakauskirjassa. Vähitellen alettiin yhä enemmän orientoitua lehden lukijoihin kirjeen nimettyjen vastaanottajien kustannuksella. Kohteliaisuus väheni samalla kun argumenttivuus lisääntyi, ja yli sadan vuoden kuluessa kirjemuodosta luovuttiin. Kuten Bazerman huomauttaa, tieteellisissä aikakauskirjoissa julkaistaan edelleen kirjelmäisiä, vähemmän tieteellistä harkintaa ja enemmän henkilökohtaista painotusta sisältäviä puheenvuoroja. Tällaisia vartenhan on esimerkiksi Virittäjän Havaintoja ja keskustelua -palsta.

Mikä sitten tekee kirjeistä sopivan kantäädin niin monelle tekstilajille? Bazerman korostaa kirjeen kykyä muuntua erilaisiin tilanteisiin: kirje tarjosi sisällöltään ja muodoltaan joustavan ilmaisuvälineen, joka saattoi kehittyä palvelemaan erilaisia teh-

täviä, suhteita ja institutionaalisia käytänteitä.

VANKIEN KIRJEENVAIHTOA

Ehkä ensi näkemältä aiheeltaan oudoimmilta tuntuvat kirjan kaksi artikkelia vankien kirjeistä. Sosiaaliantropologi JANET MAYBIN käsittelee artikkelissaan *Death row pen-friends: Some effects of letter writing on identity and relationships* yhdysvaltalaisissa vankiloissa kuolemantuomionsa täytäntöönpanoa odottavien vankien kirjeenvaihtoa. Maybin on kyselylomakkeen ja haastattelujen avulla selvittänyt vankien ja heidän brittiläisten kirjeenvaihtoveriensä motiiveja kirjeenvaihtoon ja kokemuksia siitä. Sen sijaan artikkelin kaksi kirje-esimerkkiä jäävät tekstin kuvitukseksi siinä missä vangin piirtämä kuva eristyssellistä.

Maybinin mukaan kirjeenvaihto tyydyttää monia henkilökohtaisia ja sosiaalisia tarpeita, joiden tyydyttäminen ei vangeille muuten olisi mahdollista heidän joutuesaan odottamaan tuomionsa täytäntöönpanoa jopa yli kaksikymmentä vuotta. Vaikka vangit hankkivat kirjeenvaihtoverin usein raadollisesti rahan tai seksin toivossa, kirjeenvaihto on heille ennen kaikkea keino selvittää henkisesti teloituksen odotuksesta ja rikkoo sosiaalinen eristyneisyys. Eri kirjeenvaihtotovereille saattaa muodostua erilainen tehtävä vangin kirjeitse luodussa sosiaalisessa verkostossa. Tavallisia ovat metaforiset sukulaisuussuhteet, jotka Maybinin mukaan mahdollistavat toisaalta etenkin hyvin eri-ikäisten kirjeenvaihtotoverien läheisyyden ja joiden avulla toisaalta välitetään suhteen seksuaalisuus. Niinpä kirjeenvaihtoveri voi olla ikään kuin vanhempi, isovanhempi, lapsi tai sisarus. Näin kielellä konstruoidaan todellista imitoiva sosiaalinen verkko.

Kirjeenvaihto myös auttaa sekä vankeja että näiden kirjeystäviä identiteetin ra-

kentämisessä. Maybin korostaa sosiaalisen konstruktivismin mukaisesti, että identiteetti rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Aitoa, oikeaa ja muuttumatonta identiteettiä ei ole, vaan kaikki sosiaalinen toiminta, myös kirjeenvaihto, rakentaa identiteettiä. Monet vangit kokevat kirjeenvaihdon myötä rakentuvan identiteettinsä jopa todellisemmaksi kuin aikaisemman.

ANITA WILSONIN tutkimat vangit eivät ole kuolemaan tuomittuja väkivaltarikollisia, vaan pienempiä rikollisia, jotka kärsivät eripituisia tuomioitaan Ison-Britannian vankiloissa. Wilson on suorittanut osallistuvaa havainnointia vankiloissa usean vuoden ajan ja ollut kirjeenvaihdossa vankien kanssa. Hän myös näyttää useita esimerkkejä vankien kirjoittamista kirjeistä, vaikka analysoi enemmän niiden visuaalista ilmettä kuin kieltä.

Myös Wilson korostaa kirjeiden monipuolista merkitystä vankien sosiaalisessa elämässä. Wilsonin mukaan vangit kirjoittavat kirjeitä vankilan ulkopuolisten ystäviensä, sukulaistensa ja kirjeenvaihtoveriensa lisäksi muun muassa vankitovereilleen ja asianajajilleen. Wilson kertoo, että vangit hyödyntävät kirjeenvaihdossaan eri aisteja — ainakin niin pitkälle kuin vankilan säännöt sallivat. Merkitystä on kirjeen hajulla, joka saattaa tuoda vangille tuulahduksen kodin tuoksuista. Kirjeiden kosketavuus taas ilmenee siinä, että vangit lähes poikkeuksetta säilyttävät vankilan ulkopuolelta saamansa kirjeet, usein näkyvällä paikalla sellissään. Erityisen tärkeää on kuitenkin visuaalisuus, ja vankilan ulkopuolisille ystäville lähetetyt kirjeet ja kirjekuoret koristellaan usein esimerkiksi kukkakuvioin ja erilaisin ornamentein, kuten artikkelin kuvat kertovat. Eri tarkoituksiin kirjoitetut kirjeet poikkeavat ulkonäöltään toisistaan: vankien salaa toisilleen lähettämät kirjeet ovat pieniä, esimerkiksi isommasta arkista repäistyjä lappusia, asianaja-

jille kirjoitettaessa käytetään vankilan virallista kirjelomaketta ja kirjeenvaihtoystäviä varten hankitaan kirjepaperia. Visuaalisuus painottuu myös sananvalinnoissa, kuten artikkelin otsikkoon *'Absolutely truly brill to see from yo': Visuality and prisoners' letters* lainatusta vangin kirjeen katkelmasta käy ilmi.

TYÖLÄISET KIRJEENKIRJOITAJINA

Aivan erilaisesta maailmasta kertovat FRANCES AUSTININ ja CATHERINE KELLIN artikkelit. Austin kuvaa cornwallilaisen työläisperheen jäsenten keskinäistä kirjeenvaihtoa 1700-luvun lopussa ja Kell eteläafrikkalaisten siirtotyöläisten kirjeenvaihtoa kotiseudulle jääneen perheen kanssa. Yhteistä vankien kirjeenvaihdon kanssa on kuitenkin se, että kirjeitä kirjoitetaan, koska mahdollisuutta tapaamiseen ja asioiden hoitamiseen kasvokkain keskustelemalla ei ole.

Austinin aineistona on cornwallilaisen Cliflin perheen kirjeenvaihto 1790-luvulta 1800-luvun alkuun. Harvinaiseksi aineiston tekee se, että kirjoittajat kuuluvat väestöosaan, jonka varhemmin on otaksuttu vielä tuon ajan Englannissa olleen lähes kirjoitustaidotonta ja siten jääneen kirjoituskulttuurin ulkopuolelle. Austin arveleekin, että varhempi käsitys johtuu säilyneen aineiston puutteesta. Koska arkistoihin on päätyneet vain korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa olleiden kirjeitä, työläisperheiden kirjallisesta kulttuurista ei ole juuri jäänyt jälkiä, vaikka sitä olisi ollutkin. Samaan ongelmaan viittaavat Nevalainen ja Raumolin-Brunberg (2000: 52), joiden historiallisen sosiolingvistiikan tutkimuksessa aineistona ovat vanhat englantilaiset kirjeet. Cliflin perheen kirjeenvaihto on poikkeuksellisesti säilynyt, koska Cliflin sisaruksista nuorin kohosi sellaiseen yhteiskunnalliseen asemaan, että hänen kirjeenvaihtonsa säilytet-

tiin. Huolimatta lyhyeksi jääneestä koulusivistyksestään tämä perheenjäsen, William Clift, arvosti jo nuorena kirjallista kulttuuria, mikä näkyy siinä, että hän tallensi alusta alkaen lähes kaikki saamansa ja kirjoittamansa kirjeet joko alkuperäisinä tai kopiaamalla ne käsin vihkoon. Kirjeissään hän tähdensi perheenjäsenilleen kirjallisen viestinnän merkitystä ja ohjasi näitä oikeinkirjoituksessa.

Austin osoittaa, että vaikka muut perheenjäsenet eivät käyneet koulua senkään vertaa kuin William, he selvisivät kirjeiden kirjoittamisesta, vaikeivät hallinneetkaan oikeinkirjoitusta. Cliftien kirjeet olivat muodoltaan tunnistettavissa kirjeiksi: niissä oli puhuttelu, lopputervehdys ja allekirjoitus. Kirjeet myös toteuttivat monia funktioita. Niissä kerrottiin perheen ja kylän kuulumisia, annettiin elämänohjeita ja ihmeteltiin jonkun perheenjäsenen laiskaa kirjoittamista. Jopa huumoria viljeltiin. Kirjeissä myös mainitaan tuttavien kirjeet normaalina käytäntönä. Cliftit eivät siis olleet kirjeiden kirjoittajina poikkeus, vaan kirjallinen kulttuuri oli osa työväestön tavallista elämää.

Cliftin perheen kirjeenvaihto muistuttaa Kellin tutkimien Etelä-Afrikan mustien työläisten kirjeenvaihtoa. Kellin artikkelin pääasia on kuitenkin, että mustilla on jo oma, tarkoituksenmukaiseksi kehittynyt kirjeenvaihtokäytäntönsä, mutta aikuiskoulutuksessa heille opetetaan toista, valkoisten käytäntöä, joka on heille vieras ja jopa sotii heidän kulttuuriaan vastaan. Esimerkiksi opetetavat puhuttelut ja lopputervehdykset ovat intiimiydessään vieraista työläisten omalle kulttuurille, jossa tiettyjen puhuttelujen käyttö on suorastaan tabu. Opetuksessa myös kehoitetaan kirjoittamaan kirjekuoreen tarkka katuosoite ja panemaan kirje posttiin, vaikka käytännössä mustien asuma-alueilla ei usein ole osoitteita, minkä vuoksi kirjeet kulkevat postis-

sa hitaammin kuin linja-autossa tuttavien mukana.

ANOMUSKIRJEIDEN KIELI

Kokoelman artikkeleista eniten kirjeiden kieleen paneutuu TONY FAIRMAN artikkelissaan *English pauper letters 1800–34, and the English language*. Fairmanin aineistona ovat anomuskirjeet, joita vieraalle paikkakunnalle muuttaneet englantilaiset lähettivät virallisen kotikuntansa köyhäinhoidon valvojalle saadakseen taloudellista apua. Kirjeet on kirjoitettu 1800-luvun alussa, jolloin laki mahdollisti tällaisen avun saamisen. Fairman analysoi artikkelissaan muutamaa esimerkkiä 800 kirjeen aineistostaan. Kirjeet ovat peräisin kuntien arkistoista, joissa Fairman arvelee olevan tallella kuutisoistatuhatta vastaavaa kirjettä, vaikka läheskään kaikkia aikoinaan kirjoitettuja kirjeitä ei ole säilytetty.

Fairman on kiinnostunut siitä, mitä köyhien kirjeet kertovat englannin kielen kehityksestä. Kirjeiden kirjoittajat elivät pääosin suullisessa ympäristössä, ja siksi heidän kirjoitustaitonsa oli heikko tai korkeintaan kohtalainen. Fairman nimittää tutkimiensä kirjeiden kielimuotoa avoimeksi englanniksi (Open English). Se on kielimuoto, jota ei tietoisesti ohjailta, vastakohtanaan kouluissa opittu, tietoisesti ohjailtu sivistysenglanti (Schooled English). Vaikka kirjeiden kirjoittajat todennäköisesti puhuivat murteita, kirjeissään he tavoittelivat aikansa sivistysenglantia. Silti heidän kirjeensä eroavat melkoisesti artikkelissa siteratusta Coleridgen kirjeestä, jonka Fairman ottaa esimerkiksi aikakauden sivistyneen, kouluja käyneen henkilön kirjeestä. Fairman löytää ainakin kolmen tasoista eroja. Ensimmäkin köyhien kirjeet poikkeavat sivistyneistön kirjeistä välimerkitykseltään: niissä ei juuri ole pilkkuja tai pisteitä, vaan jaksoja on voitu merkitä esimerkiksi

▷

OPPAILLA KIRJEENKIRJOITTAJIKSI

puhuttelusanaalla *Sir*. Toiseksi eroja on sanastossa. 1800-luvun alun sivistyneessä englannissa käytettiin paljon pitkiä latinalaisperäisiä sanoja ja vältettiin anglosaksisia yksi- tai kaksitavuisia sanoja. Köyhien kirjeissä sanat ovat anglosaksista tyyppiä, ja mahdolliset pitkätkin sanat on usein kirjoitettu anglosaksisen rakenteen mukaisesti yksi- tai kaksitavuisiksi. Kolmas ero on, että kun Coleridge kirjeessään aikansa tyyliihanteen mukaisesti käyttää pitkiä, polveilevia virkkeitä, jotka vaativat tarkkaa suunnittelua ja tietoista rakentamista, köyhien kirjeissä teksti etenee puhetta jäljitellen, lyhyt lause kerrallaan, mahdollisesti jotain jälkikäteen mieleen tulevaa lauseen loppuun lisäten. Myös kirjeelle tyypillinen vastaanottajan puhuttelulla alkava rakenne oli osalle kirjoittajista outo.

Fairman korostaa, että avoimella englannilla kirjoittava saattoi olla kompetentti kommunikoiija, vaikka hänen käyttämänsä kieli ja viestintästrategia poikkesivat sivistysenglannille tyypillisistä. Sivistysenglannin oppiminen oli koulua vain vähän käyneelle vaikeaa. Alkeisopetuksessa englannin oikeinkirjoituksen monitasoisen järjestelmän oppimista vaikeutti se, että harhaanjohtavasti opetettiin fonemaattista oikeinkirjoitusta. Myöskään alkeisoppikirjojen esimerkkilauseet ja -katkelmat eivät ohjanneet välimerkkien käyttöön eivätkä yksitaivusten sanojen välttämiseen.

Sivistysenglanti oli Fairmanin mukaan 1800-luvun alussa univormu, jonka avulla sen puhujat osoittivat kuuluvansa sivistyneistöön. Nykyistä sivistysenglantia hän sitä vastoin pitää työkaluna, jonka on toimittava myös työelämässä. Kehittyäkseen sellaiseksi se on lainannut monia piirteitä avoimesta englannista, eikä Fairmanin mukaan avoimen englannin ja sivistysenglannin välillä nykyisin olekaan yhtä suurta eroa kuin parisataa vuotta sitten. Fairman arvelee tulevan kehityksen tasoittavan eroja edelleen.

Fairmanin kuvaamat köyhät eivät aina kirjoittaneet kirjeitään itse, ja kirjurin apua tarvitsee myös osa Kellin kuvaamista eteläafrikkalaisista työläisistä. Aikoinaan ammattikirjuria käyttivät myös ylhäiset, kuten Bazerman artikkelissaan kuvaa. Omakätistä kirjeenkirjoitustaitoa alettiin kuitenkin varhain pitää sivistykseen kuuluvana, ja jo antiikin ajan retoriikan oppaissa annettiin ohjeita myös kirjeenkirjoittajille. Kokoelmaan sisältyy kaksi artikkelia, joissa analysoidaan 1700–1800-lukujen yhdysvaltalaisia kirjeenkirjoitusoppaita. Kuten historioitsija KONSTANTIN DIERKS omassa artikkelissaan *The familiar letter and social refinement in America, 1750–1800* sanoo, oppaista saa kuvan ajan kulttuurisista ihanteista, vaikkeivät ne annakaan tietoa todellisista sosiaalisista käytänteistä.

Dierks kertoo 1700-luvun loppupuolella Yhdysvalloissa ilmestyneistä yksityiskirjeiden kirjoittamisen oppaista, jotka opastivat nousevaa keskiluokkaa sivistyneistön tapoihin. Yksityiskirjeiden kirjoittamista oli aiemmin käsitelty liikekirjeiden kirjoittamisoppaissa harjoitteluna tärkeämmiksi katsottujen liikekirjeiden kirjoittamista varten, mutta 1700- ja 1800-luvuilla yksityiskirjeistä tuli kirjeiden tärkein alalaji. Kuten erään Dierksin kuvaaman oppaan kirjoittaja sanoo: »Nothing is so common as writing of letters.» (S. 32.) Dierks näkee kielellisen ja kirjallisen sivistyksen keskiluokan sosiaalisen nousun välineenä, ja kirjeoppaiden lisäksi 1700-luvun jälkipuoliskolla ilmestyikin satamäärin myös oikeinkirjoituksen ja kieliopin oppaita sekä sanakirjoja. Oppailla oli Dierksin mukaan suuri merkitys myös sille, että kirjeenkirjoitusta alettiin pitää sopivana kaikille riippumatta sukupuolesta ja iästä, jossain määrin myös yhteiskuntaluokasta, vaikka kirjeiden kirjoit-

taminen yhä rajoittui enimmäkseen ylä- ja keskiluokkaan. Aiemmin kirjeenkirjoitus oli ollut lähinnä yläluokan miesten aluetta, mutta nyt myös naiset, nuoret ja lapset katsottiin soveliaiksi kirjoittamaan kirjeitä, ja heitä varten julkaistiin jopa omia oppaita.

Kirjeenkirjoitusoppaita ilmestyi lukuisia. Erityisen paljon seuraajia Yhdysvalloissa sai W. H. Dilworthin julkaisema opas, ja Dierks kuvailee pääasiassa juuri tämän oppaan sisältöä. Dilworth sovelsi filosofi John Locken ajatusta kirjeenkirjoittamisen tärkeydestä herrasmiehen sosiaaliselle maineelle myös muihin kuin herrasmiehiin. Kirjeiden tärkein tehtävä oli välittää kiintymystä, ja tunne ja vilpittömyys asetettiin järkeilyn ja muodollisuuden edelle. Silti Dilworthin mukaan kirjoittaminen vaati enemmän paneutumista kuin puhe, koska kirjallista viestiä arvioidaan ankarammin. Vaikka kirjeiden oli vaikutettava spontaaneilta, ne oli suunniteltava huolellisesti, jottei niistä tullut hajanaisia, epätarkkoja tai kieleltään virheellisiä. Kielivirheet olisi nimittäin voitu tulkita kirjoittajan ymmärtämättömyyden ja epätarkkuus epäkohteliaisuuden aiheuttamiksi. Erityisesti varoitettiin vulgaariudesta, joka olisi voinut herättää epäilyn kirjoittajan kuulumisesta alempaan yhteiskuntaluokkaan. Tyyli-ihanteena oli vaivaton eleganssi, josta huokui keskustelun luontevuus. Jotta vaivattomaan vaikutelmaan päästiin, piti nähdä paljon vaivaa. Siksi juuri oppaat olivat tarpeen.

LUCILLE M. SCHULTZ puolestaan kuvaa artikkelissaan *Letter-writing instruction in 19th century schools in the United States* 1800-luvun koululaisille tarkoitettuja kirjeenkirjoitusoppaita. Eräs opas esimerkiksi antaa seikkaperäiset ohjeet siitä, miten sisäoppilaitoksessa oleva poika kirjoittaa kotiin: »Dear Sister, I take this opportunity to write you a few lines. 1. Mention the state of your health, and that of your friends. 2. Of your school and how you like it – of your

studies – the progress you make in them – how you like each, and which the best – and why. 3. Use of these branches – and which the most useful. 4. Particulars.» (S. 115.)

Myös näiden oppaiden ideana oli samastaa kirje ja kirjoittaja, ja kirjeestä tuli Schultzin mukaan kirjoittajan luonteen mentonyymi. Schultz sanookin, että samalla kun kouluissa opetettiin kirjoittamaan kirjeitä, niiden kirjoittamisesta tuli keino välittää oppilaille kulttuurin vallitsevia, keskiluokkaisia arvoja. Kaikki lapset eivät vielä 1800-luvun Yhdysvalloissa päässeet kouluun, vaan sitä kävivät lähinnä valkoiset keskiluokan lapset. Schultz kritisoi sitä, että oppaissa annetut kirjeenkirjoitusharjoitukset jättivät osan näistäkin oppilaista ajattelun lukijakunnan ulkopuolelle. Eräässä oppaassa esimerkiksi annettiin ohje: »Kirjoita poissa olevalle isällesi kirje, jossa kuvaillet ponia ja pyydät rahaa sen ostamiseen.» (S. 122.)

Kuitenkin Schultz päättää artikkelinsa korostamalla, että kirjeenkirjoitustaito on tärkeää kulttuurista pääomaa, sillä sen avulla voi keskustella ja tuoda myös julkiseen keskusteluun tärkeinä pitämiään yhteiskunnallisia asioita. Esimerkkinä hän mainitsee kirjeen, jonka eräs 12-vuotias tyttö vuonna 1840 kirjoitti perheystävälle. Kirjeessään tyttö kritisoi koulunsa tapaa jakaa palkintoja oppimissuorituksista ja arvostelee palkinnon merkitystä opiskelumotivaatiolle. Kirje julkaistiin samana vuonna koulualan lehdessä, ja niin se tavoitti suuren, kasvatukseen perehtyneen yleisön. Schultz ei kuitenkaan kerro, vaikuttiko kirje lopulta koulujen palkintokäytäntöön.

RAKKAUSKIRJEET — VAINKO TUNTEILUA?

Myös LAURA M. AHEARNIN alle kymmen-sivuisessa artikkelissa nepalilaisten rakkauskirjeistä näkökulma on siinä, miten kir-

▷

joitustaito ja kirjeenkirjoitustaito muuttavat yhteisöä. Ahearnin tutkimassa nepalilaisessa kylässä avioliitot olivat aiemmin enimmäkseen järjestettyjä, mutta 1990-luvulla nuorten keskenään sopimat liitot yleistyivät selvästi. Silti kylän nuoret eivät edelleenkään seurustele avoimesti keskenään niin kuin länsimaiden nuoret. Kuitenkin kun kylään on tullut koulu ja myös tytöt ovat siellä oppineet kirjoittamaan, ovat nuoret ruvenneet seurustelemaan kirjeitse. Kirjeitä lähetetään, vaikka kirjeenvaihtokumppani asuisi melkein naapurissa. Tavallista on kirjoittaa ja lukea kirjeet yhdessä samaa sukupuolta olevien ikätoverien kanssa. Näin kirjoitustaito on vaikuttanut seurustelukäytäntöön. Vastaavanlainen ilmiö lienee tekstiviestien lähettely, jota suomalaiset harrastavat seurustelussaan.

Ahearn on analysoinut myös kirjeiden sisältöä. Tyypillistä niille on romanttisen rakkauden abstrakti kuvailu ja vakuuttaminen. Lisäksi kirjeissä keskustellaan avioliittotapojen muuttumisesta ja sukupuolten tasa-arvoistumisesta. Kirjeistä kuvastuvat myös kohtaloukon vähentyminen, usko yksilölliseen valintaan ja yleinen elämässä menestymisen tavoittelu. Rakkauskirjeet siis heijastavat Nepalín kulttuurista muutosta laajemminkin ja osaltaan levittävät ja kehittävät sen aatteita. Vastaavalla tavalla Ahearn sanoo rakkauskirjeiden levittäneen individualismin aatetta 1800-luvun Yhdysvalloissa.

NYKYLASTEN KIRJEET

Nykyajan lapsista kirjeenkirjoittajina kerrotaan Nigel Hall, ANNE ROBINSON ja LESLIE CRAWFORD. He selostavat opetuskokeilua, joka tuotti kiinnostavaa tietoa siitä, millaisia viestintästrategioita viisivuotiaat brittiläiset lapset käyttivät. Lapsille ei systemaattisesti opetettu kirjeiden kirjoittamista, esimerkiksi muotoseikkoja, mutta lasten opettaja

Robinson luki heille satukirjaa, joka sisälsi kirjeenkantajapäähenkilön kuljettamat kirjeet myös todellisina fyysisinä esineinä. Sen jälkeen Hall ja Crawford vierailivat Robinsonin luokassa, leikkivät lasten kanssa ja antoivat kullekin lopuksi lyhyen kirjeen, johon pyydettiin vastausta. Alun perin tarkoituksena oli vain antaa lapsille mahdollisuus harjoittaa kirjeen kirjoittamista, mutta lapset jatkoivat kirjeenvaihtoa innokkaasti niin kauan, että lopulta tutkijoilla oli myös loistava tutkimusaineisto.

Artikkelissa keskitytään kuvaamaan lasten ensimmäisiä kirjeitä. Tutkijat jaottelevat niissä käytetyt strategiat neljään päätyyppiin. Ensinnäkin lapset viittasivat yhteiseen kokemukseen eli tutkijoiden käyntiin koulussaan. Toiseksi lapset kertoivat itsestään, kuten iästään ja perheestään. Kolmanneksi he pyysivät lisää tietoja kirjeenvaihtokumppanistaan. Neljänneksi he korostivat ystävyystään uuden kirjeenvaihtoverinsa kanssa ja toivoivat häneltä vastausta. Tutkijat korostavat, että kaikki strategiat olivat tilanteeseen sopivia ja sosiaalisesti järkeviä.

Tutkijat vastasivat lasten kirjeisiin hieinan pitemmällä, noin sivun mittaisella kirjeellä, ja tästä rohkaistuneina myös lapset kirjoittivat toisesta kirjeestään huomattavasti ensimmäistä pitemmän. Tämänkin jälkeen lasten kirjeet pitenevät kirjeenvaihton edistyessä, ja niiden sisältö kehittyi kiinnostavammaksi, dialogisemmaksi, ruppatelevammaksi, ystävällisemmäksi ja useampia aiheita käsitteleväksi. Lapsia ei kehoitettu käyttämään kirjeissään osoitteita, päiväyksiä, puhutteluja eikä lopputervehdyksiä, jotta muotovaatimukset eivät veisi intoa sisällön laatimisesta, mutta silti joidenkin lasten kirjeissä oli pyrkimystä kirjeen tyypilliseen muotoon. Mallina toimi tietysti myös tutkijoiden ensimmäinen kirje, jossa oli puhuttelu *Dear* + lapsen nimi ja lopputervehdys *Love* + lähettäjän nimi.

Hall ym. arvostelevat aiempia lasten kirjoittamiseen liittyviä tutkimuksia, joiden mukaan lapset eivät pysty ottamaan lukijaa huomioon. Näissä tutkimuksissa lukija on kuitenkin ollut kuviteltu eikä todellinen. Omassa tutkimuksessaan Hall ym. pitävät tärkeänä sitä, että lapset saivat vastaukset kirjeisiinsä. Tärkeää oli myös, että lapset kirjoittivat jollekulle muulle kuin opettajalle: näin heidän ei tarvinnut keskittyä opettajalle muodollisesti kelpaavan kirjeen kirjoittamiseen. Johtopäätöksensä tutkijat arvelevat, että pienetkin lapset pystyvät kohdistamaan viestinsä lukijalle. Kuten artikkelissa todetaan, lasten ei selvästikään tarvitse hallita kaikkia kirjoittamisen perustaitoja, ennen kuin he jo voivat toimia kirjallisesti. Samahan pätee aikuisiin, niin kuin esimerkiksi Austinin artikkeli osoittaa.

KIRJEIDEN AINEELLINEN PUOLI

Kirjeiden materiaalista puolta sivuaa jo Wilson, mutta varsinaisesti kirjeenkirjoituksen aineellisuus on Nigel Hallin artikkelin aiheena. Hän tarkastelee 1800-luvun englantilaisille kirjeenkirjoittajille tarjolla ollutta välineistöä kirjepapereista ja -kuorista mustepulloihin ja kynänteriin. Totta tosiaan, kirjeet eivät synny ilman moninaisia tarvikkeita. Vähintään tarvitaan kynä ja paperia, mutta kuten Hall kirjoittaa, nämä eivät voi olla minkälaisia tahansa, vaan kirjeenkirjoitusvälineistö kuvastaa aikansa ihanteita ja kirjoittajan sosiaalista statusta. Niinpä valittavana oli Hallin kuvaamana aikana muun muassa tuhansia erilaisia mustekynän teriä, jotka erosivat toisistaan lähinnä siinä, millainen kuva niihin oli kaiverrettu. Nyky-Suomessa viestimen ulkoasun tärkeudessa läheisin vertailukohta lienevät matkapuhelimet: teknisten ominaisuuksien lisäksi eroa on vähintään yhtä paljon eri mallien ulkoasussa — jopa erilaisia irtokuoria on kaupan lukemattomia.

KATOAVATKO TULEVAISUUDEN KIRJEET?

Kokoelman viimeisessä artikkelissa *Computer-mediated communication: The future of the letter?* SIMEON J. YATES vertaa sähköistä kirjeenvaihtoa tavallisiin kirjeisiin. Toisin kuin useimmat muut kirjan luvut Yatesin artikkeli ei perustu yhteen tapaus-tutkimukseen, vaan hän pyrkii laajempaan synteisiin, vaikka esittääkin välillä esimerkkejä jopa omista sähköisistä viesteistään.

Yatesin tärkein sanoma on, että tietokonevälitteisen viestinnän muodot eivät suoraan pohjaudu olemassa oleviin tekstilajeihin mutta eivät ole näistä riippumattomiakaan. Uusiin tietokonevälitteisiin kirjoitetun viestinnän tekstilajeihin ovat johtaneet sosiaaliset käytänteet ja kontekstit, tekniset valmiudet ja olemassa olevat kirjoitetut tekstilajit yhdessä. Yates myös muistuttaa, ettei Internet ole tasapuolisesti kaikkien käytössä, vaan se on laajimmin levinnyt Pohjois-Amerikkaan ja Eurooppaan ja monessa mielessä Yhdysvallat ja muut länsimaat hallitsevat sitä sen näennäisestä yhteisyydestä huolimatta. Myös tietokonevälitteisen kommunikaation tutkimus on Yatesin mukaan kohdistunut ennen kaikkea amerikkalais-eurooppalaiseen kulttuuripiiriin, eikä tuloksia siis voi yleistää koko maailmaan. Kuten Yates muistuttaa, on kuitenkin hyvä huomata, ettei myöskään perinteisten kirjeiden kirjoittaminen ja lähettäminen suju ilman pitkälle kehittyntä tekniikkaa, jota tarvitaan niin paperin ja kynien valmistamiseen kuin postin kuljettamiseen.

Mielenkiintoisia ovat Yatesin esittämät kuviot (s. 236 ja 237), joissa verrataan perinteisten ja tietokonevälitteisten viestintätapojen samanaikaisuuden ja yksilöllisyyden määrää. Kuvioista käy ilmi muun muassa se, että sekä paperiset kirjeet että sähköposti ovat pikemminkin eriaikaisia ja

yksilöllisiä, kun taas eräät muut tietokonevälitteisen viestinnän muodot, kuten keskusteluryhmät, ovat samanaikaisempia tai ryhmässä tapahtuvia, minkä vuoksi ne muistuttavat enemmän kasvokkaista keskustelua kuin mitään kirjallisen viestinnän muotoja. Odottaisikin, että Yates tarkastelisi juuri sähköpostia, koska se ainakin näissä suhteissa muistuttaa eniten kirjeitä. Sen sijaan hän selostaa omaa aiempaa tutkimustaan, jonka aineistona oli kahden miljoonan sanan korpus etäyliopiston tietokonekonferenssijärjestelmän viesteistä. Näistä hän löysi neljä erilaista sosiaalista kontekstia ('Chat' contexts, 'academic' contexts, 'teaching' contexts ja 'administrative' contexts) ja viisi genrea (focused interactive interpersonal discussion, open interactive interpersonal communication, academic's discussion, student/tutor discussion ja non-academic discussion) (taulukko 3, s. 245).

Lopuksi Yates kysyy, millainen kuva nykyisestä ja etenkin tulevaisuuden kirjeenvaihdosta ja elämästä ylipäättään saadaan, jos sähköpostin lähettäjä ja saaja heti kohta hävittävät kirjeenvaihtonsa. Sähköposteja ei sidota silkkinauhoin ja viedä arkkuihin ullakolle, mutta oman kokemukseni mukaan ne jäävät aika usein talteen tietokoneen muistiin. Mutta tosiaan, tuleeko niitä aikanaan siirrettyä uuteen tietokoneeseen? Myös sähköisten tilapäistekstien arkistointi on kuitenkin tarpeen tulevia kielten ja kulttuurin tutkijoita varten. Yates kertoo, että Valkoisen talon sähköpostit Bushin (sen edellisen) presidenttikaudelta on arkistoitu. Kuinka paljon paperille tulostamatonta tai painamatonta sähköistä viestintää on Suomessa jo tallennettuna esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tai Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen arkistoihin tai Valtionarkistoon ja muihin julkisiin arkistoihin? Kuinka suuri osuus siitä on tilapäisluonteista sähköistä kirjeenvaihtoa?

Toistaiseksi sähköiset viestit tulostetaan eri syistä usein myös paperille, mutta Yates arvelee, että kunhan sähköisen viestin autenttisuus eri keinoin saadaan turvattua, sähköposti saattaa tulevaisuudessa korvata tavallisen kirjepostin. Tähän esittäisin pienen varauksen: ainakin yksityiskirjeen materiaalisuus voi kokoelman eräiden artikkelien perusteella olla suuri arvo muista syistä kuin autenttisuuden todistamiseksi. Vai välitetäänkö sanalliset (ja kuvalliset ja äänelliset) viestit tulevaisuudessa vain sähköisesti, jolloin perinteinen posti voi keskittyä sormeiltaviin, tuoksuviin ja maistuviin paketteihin?

TAPAUSTUTKIMUSTEN ARVO

Kokonaisuutena *Letter writing as a social practice* on monia näköaloja avaava katsaus kirjeiden kirjoittamisen sosiaalisiin käytänteisiin. Se saa myös miettimään, onko suomalaisessa kulttuurissa vastaanvnlaisia käytänteitä. Suomessakin on esimerkiksi julkaistu runsaasti valtiomiesten, kirjailijoiden ja muiden sivistyneistöön kuuluvien kirjeenvaihtoa, mutta vähemmän tavallisten ihmisten kirjeitä, eikä näitä varhaisemmilta ajoilta liene paljon säilynytkään. Kiinnostava poikkeus on Virpi Nurmen (1981) toimittama kokoelma lasinpuhaltajaperheen kirjeenvaihdosta vuosilta 1893–1913. Tämäkin kokoelma on säilynyt sattumalta, kun lasinpuhaltajaveljesten vanhemmat säilyttivät pojiltaan saamansa kirjeet kotinsa ullakolla, josta ne vuosikymmeniä myöhemmin löydettiin ja saatettiin julkisuuteen. Mielenkiintoista on havaita, että nämä suomalaisten lasinpuhaltajien kirjeet muistuttavat monessa suhteessa sekä sata vuotta varhaisempia cornwallilaisen perheen kirjeitä että lähes sata vuotta myöhäisempiä eteläafrikkalaisten työläisten kirjeitä. Vaikka kaikista kirjeistä heijastuvat monet oman aikansa ja kulttuurinsa aatteet ja ihanteet,

yhteistä kaikille näille eri-ikäisille ja eri kulttuureihin kuuluville kirjeille on niistä välittyvä perheenjäsenistä huolehtiminen. Kaikkiin kirjeenvaihtoihin sisältyy myös huomautuksia kirjeiden viivästymisestä. Sitä paitsi suomalaisiin kirjeisiin on toimittaja lisännyt välimerkkejä, mikä mielenkiintoisesti todistaa samanlaisesta avoimen ja sivistyneen kielimuodon välisestä erosta kuin Fairmanin havainnot. Näistä muuttamista tapaustutkimuksista voi päätellä, että jos kirjeenkirjoitustilanne on suurin piirtein sama, voivat maantieteellisesti, kulttuurisesti ja ajallisesti kaukaisetkin kirjeet muistuttaa toisiaan.

Suosittelen *Letter writing as a social practice* -kirjaa kaikille kirjeistä kiinnostuneille kielentutkijoille. Koska kirje historiallisesti liittyy moniin tekstilajeihin, koelma on antoisaa luettavaa myös muille kuin juuri kirjeitä tutkiville. ■

SALLI KANKAANPÄÄ

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus

Sörnäisten rantatie 25

00500 Helsinki

Sähköposti: *salli.kankaanpaa@kotus.fi*

LÄHTEET

NEVALAINEN, TERTTU – RAUMOLIN-BRUNBERG, HELENA 2000: Sosiolingvistikan haaste kielihistoriassa. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 39–66. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

NURMI, VIRPI (toim.) 1981: *Kirjeitä kotiin 1893–1913. Lasinpuhaltajien elämää vuosisadan vaihteessa*. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen toimituksia 6. Turku: Turun yliopisto.